

ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 378

РЕФОРМУВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

В. Бурдін

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна,
e-mail: volodymyr.burdin@gmail.com*

Початком істотного реформування юридичної освіти можна вважати розпорядження Кабінету Міністрів України № 121-р від 27 січня 2016 року «Про проведення у 2016 році як експерименту вступних випробувань під час вступу на основі ступеня бакалавра на навчання для здобуття ступеня магістра за спеціальністю 081 «Право» з використанням організаційно-технологічних процесів здійснення зовнішнього незалежного оцінювання». Не можна оминати увагою також і проект Закону «Про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії», зареєстрований у Верховній Раді 28 вересня 2017 року.

Проект закону передбачає кілька радикальних нововведень, які викликали неоднозначне сприйняття юридичною спільнотою. Перш за все, негативно сприймаються положення про запровадження наскрізної магістерської програми для майбутніх правників. Адже в сучасних умовах функціонування юридичної освіти, коли реалізуються положення Болонської конвенції, ступеневість здобуття освіти створює умови для академічної мобільності студентів.

Одним із наріжних каменів запропонованої реформи є складання всіма випускниками правничих шкіл єдиного державного кваліфікаційного іспиту.

Очевидно, що освіта має тією чи іншою мірою зазнавати перманентних змін, адже ця сфера суспільства повинна максимально швидко реагувати на зміни самого суспільства. Водночас, хотілося би висловити надію, що врешті-решт і в освітній сфері запанує стабільність як одна із гарантій забезпечення власних національних, а не запозичених академічних традицій.

Ключові слова: юридична освіта, реформування, зарубіжний досвід, здобувач.

Останніми роками Україна перебуває в стані перманентного реформування усіх ключових сфер життєдіяльності суспільства і держави. Мабуть, на сьогодні вже немає сфери, яка би не зазнала реформування, а окремі сфери реформуються не тільки вдруге, але й утретє. Вже можна помилитися щодо кількості реформ, які відбувалися у судовій та правоохоронній системах за часів незалежної України. Не оминають увагою реформи і сферу освіти. Незважаючи на те, що ознакою зрілого суспільства є сталість його формальних та неформальних норм функціонування ключових сфер, українське суспільство (його формальні та неформальні інституції) реформується перманентно. Причому ініціаторами такого реформування постають як внутрішні, так і зовнішні суб'єкти. Фактично вже стало традицією, коли новий керівник, що призначений чи обраний на посаду, розпочинає реформи замість того, щоб замислитися над тим, а чи не потрібно докласти зусиль, щоб зберегти все те, що було зроблено до нього. Така закономірність, на жаль, має певні підстави – тяжко зробити собі піар на попередніх здобутках. Революційно налаштоване

українське суспільство в принципі готове до реформ і тут важливо лише тактично грамотно «зіграти» на настроях людей – виявити так звані больові точки. Іншими словами підтримуються лише реформи «з перчинкою». Саме до таких реформ охоче долучаються різні міжнародні фонди та організації як урядові, так і громадські, формуючи матеріальну (грантову) основу такого роду реформування. Цікавим є і те, що на сьогодні в Україні реформування абсолютно різних сфер відбувається за організаційно-матеріальною підтримки одних і тих самих міжнародних донорів.

Треба відзначити, що відповідні технологи реформ не гребують і підміною понять, коли намагаються «проштовхувати» свої реформи, називаючи не зовсім обгрунтовані зміни з не до кінця прогнозованими соціальними наслідками, реформами. Адже безпрограшним, тобто з наперед передбачуваною відповіддю, практично в будь-якому, навіть найбільш демократично-гармонізованому суспільстві, буде питання до пересічного громадянина «чи хочете Ви реформування ключових сфер суспільства?». Як правило, позитивна відповідь на нього прогнозована. Адже кожна людина хоче жити ще краще незалежно від рівня її життя. Натомість, постає питання про те, що саме розуміють під реформами. Очевидним є той факт, що саме слово «реформа» (від лат. *refor^oto* – зміни (зміна форми) передбачають певні зміни. Як вже було відзначено, кожна людина сподівається на краще і, очевидно, що коли йдеться про реформування, в думках чи не кожної людини виникає уявлення про покращення існуючого стану речей, а досконалості, як відомо, немає меж. Окрім того, чи кожна реформа передбачає якісно кращі зміни? Думаю, що відчувши на собі вже кільканадцять реформ у ключових сферах, українці мали би, як мінімум, задуматися над тим питанням, чи кожна реформа призведе до покращення їхнього життя.

Пригадується мені дитячий мультик про одного хлопчика, який дуже не любив манну кашу, і для того, щоб її з'їсти посипав кашу спершу цукром, поливав медом, потім варенням, а згодом вирішив підправити її хрінном зі словами «з хрінном все, що завгодно можна з'їсти». З погляду кулінарії може він і мав рацію, адже хрін у певних кількостях здатний притуплювати смакові властивості їжі, а тому, теоретично з хрінном дійсно можна з'їсти (проковтнути) все, що завгодно. Не пам'ятаю кінця того мультика, але переконаний, що врешті каша навряд чи була придатна до споживання. Так ось таким своєрідним «соціальним хрінном» у сфері реформування ключових сфер українського суспільства сьогодні постає проблема боротьби з корупцією. Вартує лише публічно проголосити (аргументувати не обов'язково), що певна сфера є корумпованою – це вже само по собі може бути основою початку її «успішного» реформування. При цьому справа майже без програшна – опонентам такого реформування можна «закидати» те, що вони є продуктами старої «корумпованої» системи і з огляду на свої корумповані зв'язки просто не хочуть змін. А хто ж із пересічних громадян проти боротьби з корупцією? Саме тому корупцію наполегливо шукають всюди, адже міжнародні спонсори охоче фінансують реформи різних сфер, які відбуваються саме під гаслами боротьби з корупціонерами. Що ж до пошуків корупції, то можна нагадати приказку медиків про те, що «здорових людей немає, а є лише недообстежені».

На жаль, але досить часто реальна боротьба з корупцією підмінюється публічними виступами і гаслами, які лише маніпулюють суспільною думкою, а також боротьбою за показники, скільки саме корупціонерів було притягнуто до відповідальності. Не хочеться перебільшувати, але думаю, що окремі рішення новостворених органів, призначених протидіяти корупції, деформують громадську думку щодо державного значення окремих посад і підривають довіру населення у діяльності

офіційних державних інституцій. Зокрема, рішенням Національного агентства з питань запобігання корупції від 17 червня 2016 року було затверджено перелік посад із високим та підвищеним рівнем корупційних ризиків. Фактично цим рішенням були названі потенційними корупціонерами особи, які займатимуть посади, починаючи з Глави Адміністрації Президента України та закінчуючи секретарями сільських і селищних рад. Не буду переконувати у тому, що саме формулювання назви відповідного рішення є м'яко кажучи не зовсім коректне. Натомість спробую провести аналогію з іншими професіями. Чи підвищився би рівень довіри до лікарів, якщо би хтось назвав на офіційному рівні хірургів професією з підвищеним рівнем смертності? Думаю, що відповідь на це питання очевидна.

Не минула хвиля реформування і вищу освіту, щоправда, основна увага в цьому процесі була прикута до реформування юридичної освіти, яка зрештою була і залишається основним об'єктом реформування. І в цьому випадку не відбулося без так званої перчинки – корупції у вищій освіті. Початком істотного реформування юридичної освіти можна вважати розпорядження Кабінету Міністрів України № 121-р від 27 січня 2016 року «Про проведення у 2016 році як експерименту вступних випробувань під час вступу на основі ступеня бакалавра на навчання для здобуття ступеня магістра за спеціальністю 081 «Право» з використанням організаційно-технологічних процесів здійснення зовнішнього незалежного оцінювання». Цікавим є той факт, що на Урядовому порталі перед текстом самого розпорядження опубліковано чотири абзаци пояснення прийняття такого розпорядження (щоправда, хто є автором цього пояснення встановити важко). Наведу його окремі цитати, виділяючи так звані перчинки: «З метою забезпечення **прозорого** вступу до магістратури Уряд підтримав проведення експерименту, який передбачає складання вступних випробувань з використанням технологій зовнішнього незалежного оцінювання»; «За основу взято позитивний досвід запровадження ЗНО при вступі до вищих навчальних закладів, завдяки чому вдалося побороти **корупційні ризики** та забезпечити проведення **об'єктивного конкурсу**...»; «Сьогодні умови вступу до магістратури визначають самі вищі навчальні заклади, що **унемоżliвлює чесний та прозорий конкурс**». Не така агресивна, але споріднена і вже нормативна риторика спостерігається в змісті розпорядження, коли вказується, що метою запровадження такого ЗНО є «забезпечення об'єктивності та відкритості прийому на навчання до вищих навчальних закладів». Ну що ж після того розпорядження можна зробити, як мінімум два висновки: 1) всі попередні вступні кампанії при вступі в магістратуру були непрозорими і не зовсім чесними і 2) очевидно, що оскільки запровадження ЗНО при вступі в магістратуру стосується лише спеціальності «Право», вступ на всі інші спеціальності надалі залишається непрозорим і з високими корупційними ризиками.

Зрозуміло, що не можна оминати увагою проект Закону «Про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії», зареєстрований у Верховній Раді України 28 вересня 2017 року, який міг би без перебільшення претендувати на премію «Юридична подія року», адже більшість як практикуючих юристів (правників), так і науково-педагогічних працівників всерйоз задумалася над тим, як одним нормативно-правовим актом в один «прекрасний момент» вся існуюча система юридичної освіти може бути поставлена з ніг на голову.

Названий законопроект викликав жваві дискусії як у соціальних мережах, так і у фахових виданнях. Достатньо вказати, що проблемі можливого реформування юридичної освіти був присвячений окремий випуск журналу «Право України». Щоправда, не можна не помітити того факту, що не всі представники правничих

шкіл були запрошені для обговорення відповідної проблеми у такому форматі, а отже не всі вони мали можливість висловити своє бачення щодо законопроекту. Так чи інакше, але було висловлено чимало аргументів як за, так і проти реформування. Не беруся стверджувати чи переважає кількість критичних аргументів чи аргументів на підтримку, зрештою кількість аргументів не має у цьому випадку жодного значення, адже йдеться не про голосування й у випадку конструктивної дискусії, якщо опоненти дійсно хочуть почути одне одного, може переважити й один аргумент. Спробую зупинитися на окремих моментах згаданого вже законопроекту, які, на моє переконання, викликають певні застереження.

Перш за все, зумовлює не просто заперечення, але й несприйняття парадигмального бачення потреб реформування юридичної освіти, яке висловили автори цього законопроекту у пояснювальній записці до нього. Наведу окремі положення такого обґрунтування: «Упродовж двадцяти шести років незалежності в Україні триває поступове оновлення юридичних інститутів, спрямованих на утвердження та захист прав особи, таких як суд, адвокатура, прокуратура, нотаріат, зокрема, шляхом оновлення законодавства та приведення його у відповідність до європейських стандартів. Ефективне функціонування цих інститутів однаковою мірою залежить від якості закону та від якості фахівців, що забезпечують діяльність цих інститутів. Усі особи, що отримують доступ до професії судді, адвоката, прокурора є випускниками українських вищих правничих шкіл. Водночас, зміст юридичних дисциплін, що їх викладають у вищих правничих школах України, методика їх викладання, юридична наука, а також адміністрування цих шкіл та університетів в цілому не зазнавали якісних змін та залишаються успадкуванням радянської системи юридичної освіти, відповідно до якої юрист сприймається як особа, покликана служити державі, а не захищати та утверджувати права особи». Зрештою цікаво було би почути, що саме автори пояснювальної записки вважають «радянською системою освіти»? Такою аргументацією створюється не зовсім правильне враження, що сам по собі прикметник «радянський» дає змогу однозначно перекреслити всі здобутки відповідного періоду у тому числі і в юридичній науці. Натомість зауважу, що лівова частка теоретичних положень, якими і надалі послуговуються вчені та практики і вважаються класичними для юридичної науки і правозастосування, були розроблені вченими «радянського періоду». Я думаю, що немає потреби обґрунтовувати положення про те, що жодному хірургу і в голову не прийде заперечувати досягнення хірургії «радянського періоду» лише тому, що тогочасні управлінці заперечували саму можливість наукових досліджень поза ідеологічними гаслами. Крім того, враховуючи те, що авторами відповідного законопроекту є відомі вчені, представники навчальних закладів, які мають чималу кількість наукових публікацій і навчально-методичних розробок, підготували чималу кількість молодих учених, навряд чи правильно «посипати голову попелом» і стверджувати, що протягом усіх двадцяти шести років уся їхня науково-педагогічна та управлінська діяльність була лише рудиментом радянської системи освіти.

Цілком слушно одним із запитань, яке постало під час обговорення вказаного законопроекту в соціальних мережах, було питання про соціальну потребу у прийнятті такого закону. Адже юридична освіта забезпечується на тих самих фундаментальних засадах, що й інші види вищої освіти. Особливості ж, які їй притаманні (а їх не так вже і багато) цілком можуть бути врегульовані підзаконними нормативно-правовими актами. В іншому випадку рано чи пізно але виникне питання про законодавче регулювання на рівні законів і інших видів освітньої діяльності в інших галузях освіти. До речі, більшість недоліків, які закидають

юридичній освіті, властиві й іншим освітнім галузям, проте чомусь іноземні експерти воліють замість того, щоб обговорювати і реформувати загальні освітянські проблеми, зосередити свою увагу лише чомусь на одній із галузей.

Проект закону передбачає запровадження наскрізної магістерської програми для майбутніх правників. Думаю, що це питання в сучасних умовах юридичної освіти, коли реалізуються положення Болонської конвенції, які, до речі, аж ніяк не можна вважати рудиментом радянської системи освіти, потребує не тільки детальнішого вивчення, але й публічного обговорення, передусім, на нарадах ректорів вищих навчальних закладів України. Зауважу те, що саме Болонська конвенція, до якої Україна приєдналася у 2005 році, і на яку посилаються автори пояснювальної записки до згаданого законопроекту, передбачає ступеневість в освіті, метою якої є максимальне сприяння академічній мобільності студента у тому числі і в межах міжнародних обмінів для отримання вищої освіти. Сумнівів немає у тому, що запровадження наскрізної магістерської програми обмежуватиме право студентів на академічну мобільність, адже наперед визначатиме вже на момент вступу, диплом якого навчального закладу вони отримують. Не зайвим буде нагадати і те, що запровадження наскрізної магістерської програми призведе до ліквідації коледжів, які готують молодших спеціалістів, адже вступати в коледж для того, щоб після його закінчення знову вступати на перший курс для отримання диплома магістра, не матиме жодного сенсу.

Доволі неоднозначним є питання про припинення підготовки магістрів у межах заочної форми навчання, яку фактично ліквідує законопроект. Не буду переоцінювати значення заочного навчання загалом. Думаю, що більшість моїх колег погодяться з тим, що якість навчання на заочній формі, м'яко кажучи, якісно дещо інша порівняно з денною формою навчання. Пов'язано це, передусім, з обмеженою кількістю аудиторних годин, у межах яких відбувається живе спілкування з викладачем. Окрім того, не можна не помічати і позитивних моментів цієї форми навчання. Однією з переваг якої є її безпосередній зв'язок з практикою. Також не можна ігнорувати реалії сьогодення, коли значна частина студентів денної форми навчання вже працює за фахом і шукає при цьому легальні форми поєднання навчання з роботою. Проведене анкетування серед студентів юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, які закінчують навчання на бакалавраті, свідчить про те, що понад 70% з них планують працювати під час навчання у магістратурі. Думаю, що робота над підвищенням ефективності заочної форми навчання могла би бути шляхом на зустріч вічно невдоволеним працедавцям, які стверджують про затеоретизованість навчання і його відірваність від потреб правозастосування.

На перший погляд, позитивно сприймається положення проекту закону про те, що магістрів з права повинні готувати лише ті навчальні заклади, які належать до системи Міністерства освіти і науки України. Очевидно, що відомча освіта не орієнтована на підготовку класичних юристів, які готові працювати у будь-яких сферах правозастосування. Водночас є як формальні, так і змістовні аргументи на її підтримку. Перш за все, всі заклади освіти одного і того ж рівня акредитації і профільної орієнтованості повинні мати однакові права. По-друге, не секрет, що відомі доктори наук, враховуючи матеріальне зубожіння освітян, змушені були переходити на роботу з класичних університетів до відомчих навчальних закладів і вже там розвивати свої наукові школи, причому досить успішно. Чи зможуть вони повноцінно повернутися до класичних університетів, у яких вже сформований штат науково-педагогічних працівників, залишається питанням.

У проекті закону простежується явна гіперболізація як зарубіжного досвіду, так і знання іноземної мови під час освітньої діяльності. Зокрема, пропонується викладання не менше двох навчальних дисциплін однією з офіційних мов Ради Європи. Постає логічне питання – для чого викладати навчальні дисципліни, базою яких є національне законодавство, іноземною мовою? Якщо йдеться про необхідність вивчення іноземної мови, то очевидно, що цю проблему треба вирішувати в інший спосіб, зокрема, збільшення кількості годин на мовну підготовку, створення різного роду курсів, факультативів і т. п.

Загальновідомо, що для вивчення іноземної мови на середньому (не професійному) рівні потрібно, як мінімум два роки систематичних і системних занять. Окрім того, відомим також є той факт, що з віком можливість опанування іноземної мови зменшується. Очевидно, що опанувати іноземну мову на професійному рівні професорові, якому вже виповнилося шістьдесят років, за повного педагогічного навантаження і позааудиторної роботи майже неможливо. Тож у цьому контексті положення законопроекту фактично унеможливають працю досвідченим викладачам. Не можу погодитися з тим, що у сучасному світі знання іноземної мови стає все необхіднішим, проте потрібно звернути увагу, що це не проблема вищої освіти, а один із напрямів реформування навчального процесу середньої освіти, адже випускники загальносередніх шкіл вже повинні володіти мовою на рівні В 2.

У контексті існуючих вимог щодо знання іноземної мови науково-педагогічними працівниками доцільно зосередитися ще на одному положенні, яке, на моє переконання, абсолютно безпідставно на цьому етапі гальмує отримання вчених звань. Йдеться про передбачене в «Порядку присвоєння вчених звань науковим і науково-педагогічним працівникам» положення, згідно з яким для отримання вченого звання особа повинна володіти однією з іноземних мов Європейського Союзу, що підтверджується відповідним сертифікатом на рівні, не нижчому В 2. Навряд чи можна стверджувати, що вчений, який після захисту кандидатської дисертації опублікував, наприклад, понад п'ятдесят фахових публікацій українською мовою, проте не володіє іноземною мовою жодної з країн Європейського Союзу (або, наприклад, володіє китайською) є за своїм науковим рівнем нижчим порівняно з ученим, який має усього п'ять публікацій, проте вільно спілкується англійською. До речі, потрібно наголосити, що розглядуваний законопроект ще більше звужує права науково-педагогічних працівників, оскільки передбачає необхідність володіння іноземними мовами не Європейського Союзу, а Ради Європи.

Незрозумілою є вимога для навчальних закладів, яка стосується того, що, як мінімум, один із науково-педагогічних працівників повинен бути з науковим дипломом доктора юридичних наук, здобутим за кордоном. Тут хіба можна перефразувати відомий вислів «і один у полі воїн, якщо він із закордону».

У принципі цілком слушною є ідея законопроекту про посилення практичної спрямованості навчання. Як вже зазначалося, проблема незадоволення працевластів молодими випускниками, що не мають практичного досвіду, є вічною. Зрозуміло, що вона потребує комплексного підходу до її вирішення. Тому в проекті зазначено, що щонайменше 20 % науково-педагогічних працівників повинні мати стаж практичної роботи не менше п'яти років. Дивним і абсолютно нелогічним є інше положення, яке передбачає, що ця вимога може бути реалізована або точніше замінена і в інший спосіб. Ці ж 20 % можуть бути заповнені не викладачами з практичним досвідом роботи, а представниками іноземних навчальних закладів, причому чітко передбачено, що для них не обов'язково потрібно мати науковий

ступінь. Тобто можна просто запросити для викладання асистентів з іноземних навчальних закладів не тільки без наукових ступенів, але й досвіду практичної та викладацької роботи. Невже автори законопроекту дійсно вважають, що в такий спосіб можна підвищити якість освітніх послуг і практичну спрямованість освіти?

Не можна оминати увагою і той факт, що проект вимагає від науково-педагогічних працівників щорічних публікацій у журналах, які внесені до міжнародних наукометричних баз даних Scopus або Web of Science. Невже вагомість наукових висновків відтепер залежить від того, де саме вони опубліковані? Не зайвим буде нагадати авторам проекту і те, що кількість відповідних журналів, де би могли публікуватися правники надзвичайно обмежена, що об'єктивно унеможливує всім науково-педагогічним працівникам України, які надають юридичні освітні послуги, зробити відповідні публікації. Що ж до ціни таких публікацій – це взагалі окреме питання.

Одним із наріжних каменів запропонованої реформи є складання всіма випускниками правничих шкіл єдиного державного кваліфікаційного іспиту. У проекті закону передбачено, що тільки після успішного складання відповідного іспиту випускник може отримати диплом магістра державного зразка. Думаю, що після такого нововведення цінність отримання правничої освіти в класичних університетах з багатолітніми традиціями правових шкіл буде втрачено назавжди. Абітурієнт буде запрограмований на отримання відповідної кількості кредитів у найпростіший, а для студентів, які навчаються за оплату, й у найдешевший спосіб. Адже статус університету, його багаторічна історія, наявність правничих шкіл, які формувалися протягом десятиліть, не матиме жодного значення – головне скласти єдиний державний іспит. Не зайвим буде нагадати, до чого призвело запровадження зовнішнього незалежного тестування для вступу у заклади вищої освіти. Не секрет, що на сьогодні більшість школярів просто не відвідують випускний одинадцятий клас – вони відвідують репетиторів з відповідних дисциплін, що належать до переліку для незалежного тестування. Адже атестат про середню освіту на сьогодні майже не має значення для вступної кампанії. До речі, мало хто прогнозує економічні наслідки такого реформування. Перш за все, йдеться про витрати, які зазнає бюджет для забезпечення фінансування такого тестування в межах України. А враховуючи складну фінансово-економічну ситуацію в Україні, мимоволі закрадається думка, а чи не будуть ті особи, які підлягатимуть тестуванню, в якийсь момент оплачувати його з власної кишені.

Всупереч Закону України «Про вищу освіту», яким передбачено автономію навчальних закладів, у проекті закону визначено, що майбутні правники не складатимуть випускних іспитів у навчальних закладах – для них передбачено лише захист дипломної роботи. Фактично університети у такий спосіб перетворюються на підготовчі курси, причому не найкращі, адже, як відомо, у Німеччині, де функціонує подібна система, більшість випускників університетів змушені йти до репетиторів, щоб підготуватися до єдиного державного іспиту. Також не секрет, що у Німеччині функціонують окремі фірми, основною діяльністю яких є репетиторство перед таким єдиним іспитом. Думаю, що у разі реалізації відповідного положення законопроекту і цей «позитивний» зарубіжний досвід буде дуже швидко запозичений в Україні. Питання лише в тому, хто триматиме повну тестову базу. Думаю, що не розкрию великого секрету, якщо нагадаю, що свого часу і вступ на юридичні факультети відбувався через внутрішню тестову систему, що фактично призводило до того, що більше як 90 % абітурієнтів змушені були шукати собі репетиторів серед тих викладачів, які брали участь у формуванні вступної тестової бази.

З певними застереженнями можна було би погодитися з тим, що після отримання диплома магістра, для допуску до окремих правничих професій можна було би запровадити так званий єдиний державний іспит, проте він мав би замінити всі інші відомчі кваліфікаційні іспити, які відбуваються для отримання права займатися певним видом юридичної діяльності. Очевидно, що в такому рішенні була би певна логіка – уніфікація державного оцінювання правників, які мають намір працювати у певних сферах практичної діяльності. Натомість проектом передбачено, що складання єдиного державного кваліфікаційного іспиту не виключає і галузевого відбору, що своєю чергою також може передбачати різного роду тестування. У такому випадку логіка складання загального іспиту зі спеціальності просто втрачається.

Цілком слушно було помічено у висновку щодо цього законопроекту, підготованому членами Національної академії правових наук України, що автори законопроекту змішують поняття «доступ до правничої професії» і «право на юридичну освіту». Фактично запровадження єдиного державного іспиту для отримання диплома магістра і відмова від випускних іспитів у вищих навчальних закладах є своєрідною формою цензури навчального процесу в університетах, які отримали відповідні ліцензії на здійснення освітньої діяльності і пройшли акредитацію освітніх програм. Іншими словами створюється атмосфера недовіри до форм випускної атестації в університетах. Принагідно зауважу, що така позиція авторів законопроекту дуже дивна, особливо з огляду на те, що спеціалізовані вчені ради, які функціонують в університетах, мають право присвоювати наукові ступені. Якщо немає довіри до університетів, то, можливо, і для присвоєння наукових ступенів треба було би запровадити складання єдиного державного іспиту, адже і ступінь доктора філософії відповідно до Закону України «Про вищу освіту» здобувається на окремому (третьому) освітньо-науковому рівні.

Водночас, мабуть, саме запровадження такого єдиного державного випускного іспиту і є головною метою прийняття відповідного закону. Адже, незважаючи на критичні зауваження як до законопроекту загалом, так і щодо обґрунтованості єдиного випускного іспиту, на сайті Міністерства освіти і науки в рубриці для «громадського обговорення» раптово з'явився проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку спеціальностей, за якими проводиться єдиний державний кваліфікаційний іспит для здобуття ступеня магістра». При цьому, крім галузі «права», до переліку галузей знань, за якими заплановано проведення такого єдиного випускного іспиту, внесено: «ветеринарну медицину», «електричну інженерію», «транспорт», «публічне управління та адміністрування», «інформаційні технології», «міжнародні відносини» та ще деякі інші. Висловлю припущення, що раптова поява в цьому переліку інших галузей, без попереднього обговорення такого нововведення в галузевих академіях, університетах є своєрідним відволікаючим маневром для того, щоб і без прийняття закону про правничу освіту реалізувати його головну ідею – запровадження єдиного державного кваліфікаційного іспиту.

Відповідно до аналізованого законопроекту правничими професіями в Україні є: суддя; адвокат; прокурор; нотаріус. Усі інші види юридичних професій умовно можна назвати «напівправничими». При цьому для їх позначення в проекті введено новий термін «професійна діяльність у сфері права». Зокрема, у проекті закону передбачено, що для потреб доступу до правничої професії професійною діяльністю у сфері права, окрім діяльності правничих професій, є проходження державної служби чи служби в органах місцевого самоврядування на посадах керівників та заступників керівників юридичних служб органів державної влади та органів

місцевого самоврядування зі застосуванням стандартів професійної діяльності в сфері права; проходження державної служби в Міністерстві юстиції України та його територіальних підрозділах, зі застосуванням стандартів професійної діяльності в сфері права; робота на посадах, пов'язаних із наданням безоплатної правничої допомоги в органах (установах), уповноважених законом на надання такої допомоги; робота на посадах помічника судді, помічника адвоката, помічника прокурора, помічника нотаріуса; науково-викладацька робота в правничій школі (ч. 6 ст. 21 проекту). Звісно, що можна дискутувати з приводу наведеного переліку так званих правничих професій, серед якого чомусь не знайшлося місця слідчому, юрисконсульту, але просто вражає той факт, що науково-педагогічних працівників, які готують майбутніх прокурорів, суддів, адвокатів та нотаріусів, працюючи в університетах, автори проекту закону не наважилися віднести до правничих професій. Іншими словами, учень після складання відповідного іспиту вже *a priori* буде за своїм статусом вище свого вчителя.

Окрім цього, просто «шедевальним» можна вважати передбачений у перехідних положеннях проекту закону пункт, згідно з яким «особи, які на момент набрання чинності цим Законом займаються діяльністю, визначеною в ч. 6 ст. 21 цього Закону, вважаються такими, що мають вищу (правничу) юридичну освіту протягом п'яти років з дня набрання чинності цим Законом». Іншими словами всі науково-педагогічні працівники, незалежно від їхніх наукових ступенів і вчених звань, мають право називатися правниками лише протягом наступних п'яти років. Після цього вони повинні скласти державний іспит для підтвердження свого права займатися викладацькою діяльністю, а також виконувати інші вимоги законопроекту, зокрема, щодо знання іноземної мови і публікацій у журналах, які внесені до визначених міжнародних науково-метричних баз. Згідно з цією нормою професор, який має вже своїх захищених учнів з дипломами кандидатів юридичних наук, для підтвердження свого права називатися правником повинен буде скласти іспит разом із випускниками, яким він ще недавно читав лекції.

Свою позицію щодо розглядуваного законопроекту висловили члени Національної академії правових наук України. Автори цього висновку цілком правильно звернули увагу на невідповідність законопроекту про правничу освіту до норм Конституції України, зокрема, і в тій частині, що закони, за загальним правилом, не можуть мати зворотної дії у часі. Тобто всі, хто здобув вищу освіту й отримав диплом магістра, не повинен підтверджувати його дійсність.

Очевидно, що освіта повинна тією чи іншою мірою зазнавати перманентних змін, адже ця сфера суспільства повинна максимально швидко реагувати на зміни самого суспільства. Сучасне суспільство постійно трансформується – розширюється кількість джерел інформації, збільшується обсяг інформації, яку необхідно передати студентам, виникають нові технології передачі інформації і т. п. І це не повний перелік чинників, які можуть змінювати як форму, так і зміст освіти. Якщо ще кілька років тому для того, щоб опрацювати певний нормативно-правовий акт потрібно було йти до бібліотеки, то сьогодні студенти з використанням комп'ютерних технологій, готові обговорювати його одразу під час лекцій чи практичних занять. І не враховувати сьогодні можливість інтерактивних технологій в освіті означає просто гальмувати навчальний процес. Водночас чи означає поява таких технологій необхідність відмови від класичних форм викладання, якими є лекції та практичні заняття, і заміну їх дистанційними формами навчання? Думаю, що такий висновок був би передчасним. Адже особливо у сфері гуманітарної освіти жодні технології ніколи не замінять «живого» спілкування.

Ініціаторам реформ, якщо вони дійсно хочуть покращити певні сфери, а не просто освоїти кошти міжнародних донорів, доцільно було би, передусім, розуміти необхідність їхнього системного проведення. Думаю, що саме освітня сфера, як ніяка інша вимагає саме такого підходу, адже кожний освітній етап нерозривно пов'язаний з наступним. При цьому спроба реформувати один освітній етап без узгодженого гармонійного реформування іншого нагадувало би бажання зробити солодшим чай лише в одному місці чашки. Зокрема, як вже вказувалося, гіперболізація значення іноземної мови у вищій освіті є своєрідною спробою заповнити прогалину середньої освіти, яка би мала забезпечувати для всіх випускників шкіл володінням хоча би однією іноземною мовою на рівні B2. На цьому етапі спроба заповнити прогалину середньої освіти на рівнях вищої освіти призводить до того, що через збільшення годин на вивчення іноземної мови зменшується кількість годин на фахові дисципліни.

Підвищення якості викладання очевидно повинно відбуватися як за рахунок збільшення фінансування закладів освіти і забезпечення достойної оплати праці викладачів, так і якісного відбору абітурієнтів до закладів вищої освіти, а згодом і до аспірантури. Принагідно зауважу, що «тихе» реформування аспірантури як окремого науково-освітнього рівня з отриманням окремих ліцензій для провадження цього виду освітньої діяльності призвело до того, що окремі заклади освіти отримали право згідно з ліцензіями готувати і відповідно випускати щорічно по сто кандидатів юридичних наук (докторів філософії). Цікаво, що потім держава робитиме з такою кількістю науковців? Зрозуміло, що гостро стоїть проблема з кількістю тих навчальних закладів, які готують юристів. Адже на сьогодні чи не у кожному навчальному закладі існує юридичний факультет, який є своєрідним фінансовим донором закладу. Звичайно, що це не повний перелік проблем, які потребують свого обговорення і вирішення. Водночас, хотілося би висловити надію, що врешті-решт і в освітній сфері запанує стабільність як одна із гарантій забезпечення власних національних, а не запозичених академічних традицій.

*Стаття: надійшла до редакції 01.03.2018
прийнята до друку 03.03.2018*

REFORMING LEGAL EDUCATION IN UKRAINE: REALITIES AND PERSPECTIVES

V. Byrdin

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: volodymyr.burdin@gmail.com*

During the last years Ukraine is in the state of permanent reformation of all the key spheres of society and state. This process of reformation concerns as well higher education; however, the main attention in this process is paid to reforming the legal education, which eventually remains the main object of changes. The substantial reformation of legal education was started by order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of January 27, 2016, No. 121-p «On conducting in 2016 as an experiment the entrance examinations during admission to studying for a Master of Laws Degree on the basis of Bachelor's Degree in specialty 081«Law», with application of the organizational and technological processes of external independent evaluation». One cannot omit to mention the law in draft «On juridical (legal)

education and the general access to legal profession», registered in Supreme Council on September 28, 2017.

It is reasonable that one of the questions that have been raised while discussing this draft law in social networks was the question of social need for such law. After all, legal education is provided on the same basic principles as the other types of higher education. The peculiar features characteristic of it (there are not so many of them) can be properly regulated by by-laws. Otherwise, sooner or later, the question, concerning the legal regulation at the level of the law as well of the other types of educational activity in the other branches of education, will arise.

The draft law provides some radical innovations that are ambiguously perceived by the legal community. First of all, there is a negative perception of introducing the overall Master's program for future lawyers. In the current conditions of legal education functioning, when the provisions of the Bologna Convention are implemented, the multi-degree principle of obtaining education creates the conditions for academic mobility of students, including the international exchanges for higher education. The draft law shows explicit hyperbolizing of both foreign experience and knowledge of foreign language during the conduct of educational activities. In particular, it is proposed to deliver at least two academic disciplines in one of the official languages of the Council of Europe. A logical question arises – what is the sense of delivering in foreign language the disciplines based on national legislation? When it goes about the need to study a foreign language, then it is obvious that this problem needs to be solved in another way. As well the requirement for educational institutions that at least one of the scientific and pedagogical workers shall have a Doctor of Laws Degree, obtained abroad, is unclear.

One of the cornerstones of the proposed reform is the passing of a single state qualification exam by all graduates of the law schools. The draft law foresees that it is after the successful passing the respective exam graduate can obtain Master of Laws diploma of state sample. I think that after such innovation the value of obtaining legal education in classical universities with many years of traditions will be lost forever. The applicant will be oriented to obtaining the necessary quantity of credits in the easiest way, and for those students, who study for payment, as well in the cheapest way. After all, the status of the university, its long history, the existence of law schools, which were formed over decades, will not matter, since the main priority is to pass a single state exam.

It is obvious that education should be permanently changed to some extent, as far as this sphere of society shall as quickly as possible react to changes in society itself. At the same time I should like to express hope that stability will finally prevail in the educational sphere, as one of the guarantees of ensuring the own national, but not the borrowed academic traditions.

Keywords: legal education, reformation, foreign experience, applicant.